

SELECTIONS OF TURKISH ART CRITISM FROM MODERN ART TO THE POSTMODERN/CONTEMPORARY ART OR ACTUAL ART DURING THE TRANSITION PERIOD

Candaş KESKİN *

* Kültür ve Turizm Bakanlığı

E-mail: candas5206@hotmail.com

Copyright © 2016 Candaş KESKİN. This is an open access article distributed under the Eurasian Academy of Sciences License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

ABSTRACT

The whole world of chaos World War II, has become the wreckage of the world in every aspect. Debris removal and repair efforts, have become the consciousness of mankind. The political and economic collapse is seen as a reaction against the art. It has now been left behind modern art or modernity. Something new, unregulated art nouveau should create its own rules. Instead of the traditional academic style of every object in the picture is used as eclectic Conceptual art collected under frame, body art, performance art, collage average, seen meaningless reveal new forms of art such as abstract expressionism would. Contemporary art manifesto is only written documents or images, pop art is in life anymore. World also state that while the presence of the arts in our country is still a matter of debate. America and European countries because of the process of transition to speculate until traditional arts contemporary art, guided art, abstract art in the chaos of trying to find a place must determine the Turkish artist side.

Keywords: Abstract Art, Pop Art, Contemporary Art, Collage, Postmodern

MODERN SANATTAN, POST MODERN / ÇAĞDAŞ SANAT YA DA GÜNCEL SANATA GEÇİŞ SÜRECİNDE TÜRK SANATI ELEŞTİRİ KRİTİKLERİNDEN SEÇKİLER

ÖZET

Bütün dünyayı kaosa sürükleyen II. Dünya Savaşı, her yönüyle dünyayı enkaz haline getirmiştir. Enkaz kaldırma ve onarım çabaları, insanoğlunun var olabilme bilincinden kaynaklanmaktadır. Siyasi ve ekonomik çöküş, sanatta da karşı tepkime olarak görülür. Artık modern sanat ya da modernite geride kalmıştır. Yeni bir şeyler, kuralı olmayan yeni sanat akımları kendi kuralını yaratmalıdır. Geleneksel akademi stili yerine resimde her obje ekletik olarak kullanılır. Kavramsal sanat çerçevesi altında toplanan, vücut sanatı, performans sanatı, kolajlama, anlamsız görülen soyut dışavurum gibi yeni sanat biçimleri ortaya çıkar. Çağdaş sanat manifestosu sadece yazılı belgeler veya resimlerde görülmez, pop art artık hayatın içindedir. Dünya da hal böyle iken ülkemizde sanatın varlığı hala tartışma konusudur. Amerika ve Avrupa ülkelerinde çağdaş sanata geçiş sürecinin nedeni öğrenilmeden geleneksel sanat, güdümlü sanat, soyut sanat karmaşasında kendine yer bulmaya çalışan Türk sanatçısı tarafını belirlemek zorundadır.

Anahtar Kelimeler: Soyut Sanat, Popart, Çağdaş Sanat, Kolaj, Postmodern

1.GİRİŞ

II. Dünya Savaşı yılları ve sonrasında Amerika ve Avrupa’da ortaya çıkan soyut ekspresyonizm (dışavurumculuk) ve soyut resme tepki olarak “Yeni Gerçeklik” ya da “Popart” akımları ile birlikte başlayan Çağdaş Sanat, her iki kıtada Modern Sanat anlayışına karşılık doğmuştur. Türk Dil Kurumuna göre, Çağdaş’ın anlamı aynı çağda aynı zamanı paylaşmak, bulunan çağın anlayışına, şartlarına uygunluk anlamında kullanılmıştır.

Dünya genelinde atlatılması gereken II. Dünya Savaşı'nın yarattığı bunalım sorunu, her alanda olduğu gibi sanata da yansır. Modern sanatın yetersizliğini ön plana çıkarmak amacıyla, post modern ya da çağdaş sanat, geleneksel tüm sanat akımlarına tepkilidir. Performans sanatı, kolajlama, soyut dışavurum, yeryüzü sanatı, vücut sanatı, yoksul sanat gibi estetik kaygıdan ziyade düşünceye önem verilen ve geneline “Kavramsal Sanat” çerçevesine konulan sanat akımları Avrupa ve Amerika’da yaygınlaşır.

Ancak bu durum Türkiye’de farklıdır. II. Dünya Savaşına fiilen katılmasak da, büyük savaşın beraberinde getirdiği ekonomik buhran sayesinde, yoksulluğun pençesindeki toplumu daha da içine kapatmıştır. Dönemin Türk insanının plastik sanatlara bakışı ve varlığı, Avrupa insanı gibi değildir. Avrupa toplulukları, belleklerindeki yüzyıllardır var olan kültür hafızası sayesinde büyük savaşın bunalım sorununu yansıtmayı başarmıştır. Anadolu coğrafyasındaki halk ise Gazi Mustafa Kemal Atatürk dönemindeki, ulusal aydınlanma romantizmini 1940’lardan sonra kaybeder.

Aynı duyguyu dönemin sanatçısı da yaşamaktadır. Yurt dışında belirli atölyeler dışında resim eğitimi almamış ve hiç yurt dışına çıkmamış ancak yurt dışından getirilen sanat kitapları ile dünyada gelişen sanat ortamını öğrenmeye çalışan bir grup sanatçı dışında, halka sanat indirgenmemiştir. Standart kalıplarda kalan ve kendi dar çevresini kıramayan ya da kırmak istenilmeyen sergilerle ve yarışmalarla sanat yürütülmeye çalışılmıştır. Bu nedenle ülkemizde izlenen sanat politikası çağdaş sanat kavramından uzak güncel sanat aktivitesi olarak yorumlanması daha doğrudur. Hâlbuki ulu önder Atatürk’ün istediği sanat çok daha farklıydı...

Sanat eleştirisi ya da eleştiri kritiği, anlam olarak üretilen bir eserin plastik sanatı sorgulanarak eser ve sanatçıya farklı gözle bakabilmeyi, verilen imge yolu ile algı ve aydınlanmanın sağlanmasıdır. Amaç eserin önemini vurgulamaktır. Ancak sanatın anlam kavramını yakalayamamış sanat ortamı, sanat ve sanatçı eleştirisini ve çözümlemesini kişisel sanatçı çekişmesinden öteye geçiremediği dönemin sanat ve kültür yayınlarında bariz görülmektedir.

2. CUMHURİYET İDEOLOJİSİ VE SANATA YATIRIM

Cumhuriyetin ilanının ardından top yekûn kalkınma hamlesine giren bir ulusun, olmazsa olmazı olan sanatın, Mustafa Kemal Atatürk’ün uyarısı ve girişimleri ile ulusal sanat politikası meydana getirebilme arayış ve çözümlemeleri ilerleyen yıllarda kendini hissettirmiştir. Dönemin yazılı kaynakları, çağın gerekliliğini anlatan en önemli veri kaynaklarıdır. Bunlar arasında süreli kültür sanat dergileri, gündelik gazeteler ve devletin belgeleme geleneği olmadığından sınırlı sayıda eser alım ve sergi açılmasına dair resmi evraklar bulunmaktadır.

Dönemin Türk resim sanatının gelişmelerini izleyebileceğimiz önemli kaynaklardan birisi kültür sanat dergileridir. Sanatçılarla birebir yapılan röportajlarda, Türk resim sanatının güncel sorunları, devlet, sanat /sanatçı ilişkileri ve sanatçı bakış açıları ile geleceğe bakış kritikleri, sanatçı ilişkileri, dönemin sanat ve kültür ortamına dair oluşumlar hakkında fikir verir.

Bu düşünceyle Ar Dergisi'nde Ocak 1938'de yayınlanan "Ar'ın Sanat Anketi: Turgut Zaim'in Düşünceleri" başlıklı, soru cevap şeklinde geçen röportajda, ressam Turgut Zaim'in Türk resim sanatı hakkında düşünce ve yorumları aktarılır (Ar, 1938: 10-11).

Zaim'e göre, sanatçı resim yapmayı zevkli bir iş olarak görür. Türkiye'de plastik sanatların gelişimi hakkındaki düşüncelerinin neler olduğuna dair sorulan bir soruda Turgut Zaim, sanatın gelişmesi için en önemli şartın maddi desteğin olduğunu söyler. Ayrıca ressam, sanatçıya maaş bağlanması fikrini destekleyenlerdendir. Güzel Sanatlar Akademisi profesörünün maaşı 60 liradır. Ama olması gereken miktar masraflardan sonra en az 150 lira olsun ki geçim standardına ulaşsın. Sanatçının açlık ve sefalet içinde muhteşem eserler çıkartacağı fikri, bir önceki yüzyılın romantik kafalarında kalmıştır. Böyle bir şey asla mümkün değildir. Turgut Zaim'e göre, Üretilen eserler Avrupa'nın eserlerinin kötü taklitleridir. Türk ekolünü sanatta beklemek yanlıştır. Çünkü oluşmamıştır. Fransız ressamlar dünyayı tanırken, bizdeki sanatçılar geçmiş dönemlerdeki Türk sanatından bile haberleri yoktur. İslâmiyet öncesi Türk sanatının varlığından Cumhuriyet Dönemi'nde haberleri olmuştur. Ressama göre önce Türk tarihini ve sanatını eski devirlere kadar öğrenip, bu sanatı tahlil ve tasnif ederek, Türk ekolünün var olup olmadığını öğrenebiliriz. Batı taklidi olmamak şartı ile Turgut Zaim, yeni bir sanat akımını kabul etmektedir (Ar, 1938: 10-11).

Turgut Zaim, dönemin Türk sanatçısının kendini geliştiremediğini, dünyada oluşan sanat akımlarından habersiz olduğunu belirtir. Bu sorunun ana kaynağı ise geçim sıkıntısı olduğunu belirtir. Ayrıca devletin sanatçısına sahip çıkması gerektiğine de inanmaktadır.

Ar Dergisi, röportajlar dizisine Şubat 1938 tarihli sayısında Malik Aksel ile devam eder. Röportajda Malik Aksel'e göre sanat zengin bir zümrenin keyfine hizmet eden bir araç değildir. Sanat büyük bir kitlenin manevi gıdasıdır (Ar, 1938: 10-11,13).

Derginin bir önceki sayısında Turgut Zaim'e sorulan soruların aynısı Malik Aksel'e de sorulur. Ressam ürettiği eserlerin kendisini tatmin etmediğini ama elden çıkartılması durumunda ise tahammül edemediğini anlatır. Türkiye'nin plastik sanatlar ile ilgili gelişmesi fikri sorulduğunda ise, iyi eserin satın alınması gerektiğini ancak kötü eserin ise sanatçıyı teşvik amaçlı olsa bile asla satın alınmaması gerektiğini savunur. Malik Aksel, sanatçıya maaş bağlanması konusunda Turgut Zaim ile aynı görüşte değildir. Sanatçıya maaş bağlanması gereksizdir. Maaş bağlanacaksa yaşlı ve emektar sanatçıya bağlanmalıdır. Genç ressam eseri karşılığında mükâfat görmelidir. Türk plastik sanatlarının gelişmesi için ülke çapında resim ve heykel müzeleri açılması şarttır. Bu müzelerde büyük ressamların eserlerinin kopyalarını çıkartıp sergilenmeli, kalın ciltler arasında kalmış Türk minyatürlerini ortaya çıkartıp sergilemek yoluyla geleneksel Türk sanatını öğretilmelidir.

Ressam Malik Aksel, Türk ekolü soruna değinirken, Türk sanatı evresini ikiye ayırır. Birincisi Avrupa etkisi altında kalan Türk sanatı, diğeri 18. yüzyıl ile birlikte öncesi Türk sanatı. Malik Aksel'in yaptığı bu ayırmada 18.y.y. öncesi Türk sanatının daha güçlü olduğunu belirtir. Eski Türklerde resim sanatı, duvarlarda, İslamiyet'ten sonra kitapların içine, küçülüp minyatür şekline girmiştir. Çizilen bu minyatürlerde doğadaki türlü canlılar ve giysili insanlar tasvir edilir. Hatta dönemin elbise modası bu minyatürler üzerindeki giysi çizimlerinden öğrenilebilir. Türk heykel sanatı ise Cumhuriyet ile birlikte başlar. Bununla birlikte, Balkanlardaki heykel sanatını geçmiştir. Günümüzde sanatla ilgili bütün izm'ler geçicidir. Sanatta hiçbir kuralın olamayacağını söyleyen bu izm'ler, bütün sanat kaidelerini ortadan

kaldırır. Röportajın sonundaki söylediği sözde, Malik Aksel'e göre Samimiyeti olan eser bir sanatkaranedir (Ar, 1938: 10-11,13).

Eylül 1941 tarihli Yücel Dergisi'nde, dönemin Maarif Vekili ve edebiyatçılarından Hasan Ali Yücel ile röportajda, sanatta yaratma kavramının yeniden döküm yapmak anlamına geldiğini belirtir. Türkiye'deki güzel sanatlar olgusunda iki değer olduğunu söyleyen Hasan Ali Yücel, güzel ve çirkin olan bu kavramların ortası yoktur. Sanatta üretim sıkıntısı mevcuttur. Bunun nedeni ise henüz dahi sanatçılarımızın ortaya çıkmamış olmasıdır (Ar, 1938: 10-11,13). Büyük Savaşın yaşandığı yıllarda Türk resim sanatında büyük bir hareketlenme görülür. Memleketin her köşesine gönderilen ressam, halkevlerinde açılan resim sergileri, ilk ve ortaokullarda düzenlenen talebe sergileri, kültür tarihimizin en önemli faaliyetleri olarak yerini almıştır. 14, 15 yaşlarında yetenekli öğrenciler, dönemin sanatçılarından duygu yüklerini taşırlar. Resimden anlayan böyle bir kitlenin doğması, bu yolda çalışan başarılı istekli dahi sanatçılar olacaktır. Dönemin Maarif Vekili, Hasan Ali Yücel, geleceğe iyimser gözle bakar. Yarının muhteşem sanat ve sanatçıların müjdeleyen havayı soluduğunu belirtir.

Türkiye'de sanatın verimini yükseltmek için ilk önce yapılması gereken şey, çok düşük olan okuma yazma oranının artırılmasıdır. Bilim ve sanatta bir yerlere gelemeyişimizin tek nedeni budur. Onsekiz milyonluk koca Türk nüfusunu okutup yazmak en önemli vazifedir. Bu şekilde köyünden, şehirden çok büyük değerler ortaya çıkacaktır. Hasan Ali Yücel'e göre, devletin sanata ve sanatçıya verdiği desteği, ortaçağ saraylarının himayesi altında sanatçı besleme düşüncesi şeklinde algılanmaması gerekir. Devletin himayesine girmiş sanat ve sanatçı kavramı olamaz, zaten bu şekilde işlenen sanat özgür değildir. Yaratıcı düşünceye sahip değildir. Bu şekilde sanatçının gururunu aldınız mı size vereceği bir şey yoktur. Hâlbuki devletin uyguladığı sanata ve sanatçıya destek çok farklıdır. Devletin bu desteğinde sanatçıyı özgür bıraktığını, yaratıcı düşünce yeteneğini kaybetmeyen sanatçının ise verimli eserler ürettiğini söyleyen Hasan Ali Yücel, sanat ve millî kültür işlerinin daha güç olduğunu belirtir. Sanat yalnızca fert işi değil, aynı zamanda milletçe sabır ve maharet işidir. Sanatçı ve toplum arasında mücadele olmamalı tam tersine fert halkın içinden çıkmalıdır. Sanatçının ilk görevi kendini yaratmaktır. Sanatçı bütün mahrumiyetler içinde kendini yetiştirmek olmalıdır (Ar, 1938: 10-11,13).

1 Temmuz 1943 tarihli Çorumlu Halkevi Dergisi'nde Bedri Rahmi Eyüboğlu ile yapılan bir söyleşi vardır. Sanatçının ressam yönünden ziyade edebi yönü irdelenir. Röportajda, sanatçı Bedri Rahmi'nin dönem hükümetinin düzenlediği resim yarışmalarında Çorum'a gelerek çalıştığını söyler. Samimi bir ortamda geçen sohbette Bedri Rahmi, şimdiye kadar Türk sanatçıları hep Batıyı taklit ettiğini ancak yeni neslin artık Batıyı taklit etmediğini, tam tersine Batılı olmak istediğini vurgular (Mıyak, 1943: 20-23). Bu düşünce şekli, artık resimdeki anlayış evriminin farklı boyuta ulaştığını göstermektedir.

Büyük savaş yıllarında ülkemizde var olan sanat ve sanatçı eleştirileri, daha ziyade sanatçının ekonomik sorunları ile ilintilidir. Devletin sanatçıyı yalnız bırakmaması gerekliliği ile çözümün farklı düşünceleri anlatılır. Sanatçı kendini güvende hissederek eser üretmeli ve geleneksel Türk sanatları ile birlikte dünya da oluşan sanat akımlarını bilmesi gerekmektedir. Sanatçının topluma ve kendisine olan görevlerini de bir şekilde yerine getirmesi zorunludur. Dışarıda gelişen sanat akımlarında rol alması dahi düşünülmemeyen dönemin sanatçısı, devletin görevi / sanatçının görevi sarmalından çıkamamıştır.

Ekim 1950 tarihli Beş Sanat Dergisi'ndeki bir yazıda Mahmut Cüdâ'ya göre çağın Türk resim sanatı, sanılanın aksine diğer sanat kollarından daha ileridedir. Çünkü Batı'dan resim tekniklerini özentî ve kopya yolu ile henüz aldığından modern resim sanatını daha tanıma fırsatı bulunmamıştır (Mıyak, 1943: 20-23).

Ressama göre Batı sanatını olduğu gibi kabul ettirmek ve halkı Batı teknikleri ile eğitmeye çalışmak gereksiz ve faydasızdır. Yöresel biçimlerde halkı yetiştirmemiz gerekir. Zorunlu olan, sanatçı ile toplumun gelişmesindeki arz ve talep meselesini paralel olarak ve kurallara uygun biçimde sağlamaktır. Bunu başarabilirsek ülkenin bilim ve teknoloji alanında ileri gitmesini sağlayabiliriz. Bununla birlikte kendilerini uluslararası usta seviyesinde gören sanatçılar, aldatıcı davranışları ile halkı inandırmaya çalışan bu kitle zamanla söyledikleri yalanlara kendileri de inanmışlardır.

Topluma plastik sanatların tanıtılması için neler yapılmalıdır sorusuna, ülke genelinde programlı ve disiplinli bir sanat tanıtım kampanyası gerekliliğini belirten Cüda, bu kampanyanın devletten beklenmesinin yanlış olduğunu ifade eder.

Sanatçıya göre, tanıtım kampanyaları sanatçıların menfaatlerini arttırır. Ancak sanatçılar fertçi veya küçük gruplar halinde kalmaya devam ederlerse, fırsatçı ve ticari düşünen bir zümrenin eline geçmekten kurtulamazlar. Bu durumda halkın, bilmediği Türk sanatını, incik boncuk sanatı olarak görmesi doğal olduğunu belirtir. Plastik sanatların halk tarafından anlaşılabilmesi için sanatçılar bilgilerini, uzmanlıklarını birleştirerek mesleki bir örgütlenme kurarak faaliyete geçmeleri gerekir. Aslında "Ressamlar Birliği Cemiyeti" buna bir örnek sayılabilir. Plastik sanatlar federasyonu kurulursa, devletin otoritesi ile birlikte millî sanatımızın gelişmesi kaçınılmaz olacaktır. Sanatçıların dernek kurmasına engel var mıdır? Sorusuna evet diyerek cevap veren ressam Mahmut Cüda, devlet otoritesini çeşitli şekillerde istismar eden kişilerin olduğunu, sanat ve sanatçıların gelişmesine engellediğini belirtir. Ama bu menfi kişiler meydanda görünmezler. Bu kişiler akla hayale gelmez dolaplar çevirerek, mevcut imkânlarını kullanarak kişileri engellerler.

İstanbul Beyoğlu'nda Fransız Konsoloslugu sergi salonunda Yeniler grubunun düzenlediği sergide, ressam Nuri İyem ile yapılan röportaj Beş Sanat Dergisi'nin Kasım 1950 tarihli sayısında yayınlanır (İyem, 1950: 8).

Yazıda İstanbul'un bir sanat dostu zümresi olduğundan bahsedilir. Bu zümre sanatçıların eserleri ile ilgilenirler, olumlu ya da olumsuz yazıları ile teşvik ederler, sanatçıların eserlerini satabilmesi için çevre ararlar, müşteri bulmaya çalışırlar. Bu şekilde her birinin gelişen bir resim koleksiyonları mevcuttur. Hatta bazılarında Resim ve Heykel Müzesi'nden daha çok eser bulunur. Sanat dostu bu zümrenin aksine birde diğer seyirci grubu bulunmaktadır. Resme baktıklarında konu ve kompozisyon ararlar, bulduklarını beğenir veya beğenmezler. Her bir seyirci kendi görüş olgusunun eserde olmasını isterler. Bu durumda herkese eserini beğendirmeye çalışan zavallı ressamı düşünmek gerek. Diyelim seyirci eseri beğendi, ne yapması gerekir? Ressamın deyimi ile ekmek değil ki yensin, sabun değil ki sakala sürülsün. Bunlara para harcanmaz, işin içince bilezik gibi ziynet eşyası olursa seyirci anlar ve alır. Ama seyirci, bu resimleri alıp da ne yapacak ki? Bu kitlenin ressamı takdir etmesi yeterlidir kendince. İşte bu diğer seyirci kitlesi resmi bilgi ve zevk aracı olarak görmek istemez. Bu kitleye de ressamlar kızmasınlar da ne yapsınlar.

Beş Sanat Dergisi yaklaşık bir yıl sonra tekrar ressam Nuri İyem ile röportaj yapar. Yapılan röportajda Türk resim sanatı, çağdaş resim sanatı ve yeni yetişen Türk ressam neslinden bahsedilir (İyem, 1951: 8-16).

Ressam Nuri İyem, modern Türk resim sanatının başlangıcının yüz yıla dayanmasa bile, gelişim evresini beğenir. Bütün yapılan eleştirilere rağmen Batı'daki resim sanatını yeni yeni tanıyan sanatçılarımız, Fransa'nın hegemonyası altındaki resim sanatının etkisinden kurtulma çabası içerisine girerler. Dışarıdan izleyen insanlar için kolay görünse bile, bu kurtulma çalışmaları öyle kolay olacak gibi değildir. Bu durum karşısında yeni nesli beğenen ressam, eski nesillerin başaramadığı işleri bu yeni neslin başardığını söyler. Bu şekilde devam edilirse Türk resmi, Avrupa resmi karşısında ayakta duracaktır.

Nuri İyem, Yeditepe Dergisi'nin non figüratif çalışan sanatçılara yüklenmesinden şikâyetçidir. Sanatçı diye geçinen birkaç kişinin, olmadık bir telaş içinde cemiyet için sanat, sanatta cemiyet gibi ulu orta konuşmaya ve yazmaya başlarlar. Bu kişiler Yeditepe Dergisi'nde buluşmuş, non figüratif çalışan yeni nesle ağır şekilde çatmaktadırlar. Bu dergideki yazılar, haklıdan yana görünüp, taklit sanatı destekleme yönündedir. Yazının sonunda ressam Nuri İyem yeni nesil Türk resim sanatını ve sanatçılarını ağır dilde eleştirenlerden rahatsız olduğunu da belirtir.

27 Mayıs 1954 tarihli 20. Asır Dergisi'nde Rekin Teksoy'un kaleme aldığı ressam Ercüment Kalmık ile yapılan röportaj, İtalya'nın Roma şehrindeki ressam kendi resim atölyesinde yapılmıştır. Ressam Ercüment Kalmık'ın verdiği bilgide, çağdaş Türk resmini nasıl İtalyanlar bilmiyorsa, Türkiye'de de İtalyan resim sanatının tanınmadığını, Güzel Sanatlar Akademisi, Fransız sanatı etkisinde ressam yetiştirdiğini, modern sanatın öncü merkezi Fransa olmasına rağmen, Rönesans'ın beşiği de İtalya olduğu belirtir.

Ercüment Kalmık, İtalyan sanatını anlatan konuşmasının devamında İtalya'nın muazzam bir sanat kültürü mirasına sahip olduğunu, Ayrıca İtalya'nın dünya sanat merkezlerinden biri olduğunu ifade eder (Teksoy, 1954: 3-7).

Ressamın resim üslubundan bahsedilen yazının devamında, Roma'da çalıştığı ortamı anlatılır. Desen çalışmalarının kaliteli olduğuna dikkat çekilir. Ressama modern sanatın sorunları hakkındaki düşünceleri sorulduğunda, bu meselenin çok karmaşık ve iç içe geçtiği şeklinde cevaplandırır. Ercüment Kalmık'a göre öyle sorunlar vardır ki biri halledilmekçe diğer çözümlenmez. Örneğin bir sanat akımı, doğduğu dönemin özelliğini taşısa da önceki devirlerin karakterlerini de içinde barındırır. Asıl mesele yirminci yüzyılın yaşayan sanatının karakterini bilmek gereklidir. Bu yüzyılın sanatının en önemli özelliği, zekâyâ dayalı şuurlu bir sanat oluşudur. Bir önceki devrin romantizmi yerine bilim, fen, matematik hâkimdir. Modern sanatçı bütün bunları hazmetmeli ve meseleye ondan sonra yanaşmalıdır. Ressama göre günümüz ressamlarını yetiştiren akademiler, hala geçen yüzyılın ölçekleri üzerinde sanat eğitimi vermektedirler. Bu durumu düzeltmek imkânsız değildir ama çok güçtür. Birçok ünlü resim hocaları, öğrencilerini kendi izlerinden yürümedikleri için eleştirirler. Sonuçta gerçekçi yaratma usullerini bilmeyen gençler, ya doğayı ya da hocalarını veya ünlü kişileri kopya ederek, yaratıcı olma yerine taklitçiliğe dönüşürler. Doğayı taklit eden ressama "akademik", hocalarını taklit edenlere "modern" ressam deniliyor. Yazara göre hâlbuki ikisi arasında bir fark yoktur.

Ressam, sanat eleştirmenlerinden de şikâyetçidir. Sanat tenkitçisi ayrı bir meseledir. Kötü sanat eserlerini ticari maksatla seyircilere yutturmaya çalışırlar. Bu sorun halledilecek bir mesele değildir. Bu güçlüklerden sıyrılmak ülkemizdeki Türk sanatı için çok zordur. İçine düşülen çukurdan kimsenin farkında olmayışıdır. Fransa'dan taklit yolu ile alınan Türk resim sanatını, sadece bir kaynaktan öğrenmek yanlış olur. Dünya üzerinde birçok sanat merkezleri vardır. Ama ülkemizde Fransız sanatı hariç diğer ülke sanatlarına dudak bükülmektedir. Bu durumun çok yanlış olduğunu belirten, ressam Ercüment Kalmık, röportajın sonunda çevremizdeki diğer sanat merkezlerini tanımak ve bilmek zorunda olduğumuzu söyler.

Varlık dergisinin 1 Ekim 1957 tarihli sayısına sanatçı Turgut Zaim ile yapılan bir röportaja yer verilmiştir. Röportaja başlarken ressam Turgut Zaim, Türk resim sanatının dünyaya en iyi şekilde tanıtılması gerektiğini söyler. Bu durumda ise resmi değerlendirebilecek anlatabilecek kişilerde sanat eleştirmenleri olacaktır (Biret, 1957: 8).

Turgut Zaim'e eğitim kurumlarındaki sanat eğitimi hakkında düşündükleri sorulduğunda, okullarda verilen resim eğitimi ders saatleri belki yeterli görülebilir ama çalışma ve malzeme bakımından asla yeterli değildir. Ayrıca yine ressama göre eğitim kurumlarında verilen sanat tarihi derslerinin daha küçük sınıflardan başlatılması gerektiğini anlatır. Sanatçıya açtığı sergiler sorulduğunda, henüz kişisel bir sergi açmadığını, ilk sergisini akademi yıllarında Tayyare Cemiyeti binasında akademi öğrencileri ile birlikte açtığını belirtir. Bu ilk sergiye iki heykel ve bir küçük peyzaj çalışması ile katılmıştır. Hatta sergideki heykellerinden birini, sergiye gelen izleyicilerden biri kırdığı için satın almak zorunda kaldığını anlatır. Bu şekilde Turgut Zaim hayatındaki ilk ücreti almıştır. Röportajda sanatçıya göre güzelin modası yoktur. Figürlü resimden anlayanların sayısı arttığı takdirde non-figüratif çalışmalardan anlayanlarında sayısı artacaktır. Yazar İsmail Biret'in, "gençlerin taklitçi eserlerinin sanatı taşıyacağı noktanın ne olabileceği" sorusuna karşılık Turgut Zaim, bu tür taklit yolu ile eser üreten sanatçıların bir yere varamayacaklarını, tam tersine sanatçıyı şarlatanlığa sürükleyeceklerini belirtir. Sanatçı genç sanatçıların klâsik resme rağbet etmemelerinin nedenini mesleklerinde başarılı olamayışlarına bağlar. Sanatçı, ödüllü resim yarışmalarının amaca teşvik edeceğine inanmaz, asıl teşvik sanat satış galerilerinin artırılması ile mümkündür.

İçinde sanat sevgisi olan genç, resim eğitiminin kendisine fayda sağlamayacağını düşünürse başarıya ulaşmayacaktır. Meslek seçilirken elde edilecek maddi menfaat önce düşünülmemelidir. Her meslekte mücadele etmek gerekir ancak mücadele edebilen ressam başarıya ulaşır. Turgut Zaim'e göre sanatçının hayat şartları, edindiği sanat çevresine bağlıdır. Tablo tüccarlarının vurguncu oyunları ile birçok kalitesiz ressam maddi kazanç sağlamıştır. Ülkemizdeki resim sanatı henüz olgunlaşma safhasında olmadığı için, sanatçının refaha kavuşması oldukça uzun bir süreçtir.

Turgut Zaim, akademiye ikincilikle bitirdiği için mevzuatta yazan yurt dışına gönderilmesi konusunda, Maarif Vekâletinin parası olmadığı için gönderilemeyeşinin ukdesini içinde yaşadığını belirtir.

Varlık dergisi bir sonraki sayısında ressam Eşref Üren ile yapılan, röportajda ressamın hayatından, Türk resim sanatı tarihinden ve sorunlarından bahsedilir (Biret, 1957:8). Bursa'da ziraat mektebinde okuduğu öğrencilik yıllarında İbrahim Çallı'yı, Yeşil Türbe'nin resmini yaparken görmüş ve etkilenmiştir. Resim tutkusunun ilk oluşumları bu dönemde meydana gelir.

Sanatçı, Türk resim sanatının daha olgunluk çağına erişmediğini, dünyaya Türk sanatını ivedilikle tanıtmamız gerektiğini, ayrıca resim öğrencilerini yurt dışına gönderebilme imkânlarının araştırılmasını belirtir. Resim sergilerine gösterilen ilginin Türk sanatı için gelecek vaat ettiğini göstergesi olduğunu söyler. Eşref Üren'e göre gerçek sanatçı, hiçbir devrin resim sanatını inkâra kalkışmaz. Ayrıca her çağın kendine göre bir resim özelliği vardır. Ressama göre, okullarda okutulan sanat tarihi derslerinin amacı öğrenciye resim sanatını ve değişikliklerini anlatmak olmalıdır. Taklitçilikle işe başlayan genç ressamlar ideal peşinde ise yarın kendi eserlerinde kişiliğini yansıtacaktır. Bu nedenle genç sanatçılar geçmiş i inkâr etmeyecek, modern sanata ayak uyduracaktır. Aksi halde karşısına bir saksı koyarak resim terbiyesi vermek gerçek eğitim değildir.

Varlık Dergisi'nin 1 Ocak 1958 tarihli sayısında Sabri Berkel'e yer verilir. Eğitimini Floransa Akademisi'nde tamamlayan sanatçı, 18. Devlet Resim ve Heykel Sergisi'ne “Yoğurtçu” ve “Ege'de İstihsal” isimli eserler ile katılmıştır. Ressam doğduğu şehir Üsküp'ün alaydan yetişme sanatçıların çok olduğunu belirtmektedir (Biret, 1958:8).

Sanatçıların etki altında kalması sorununa ise, “her sanatçının diğer insanlar gibi güzel bir eser karşısında etki altında kalabilmektedirler. Bu gayet doğaldır. Ancak sanatçı bu etki altında kalmayı eserlerinde de gösterirse o zaman yenilikçilik yerini taklitçiliğe bırakır.” şeklinde cevaplar. Ressama göre halk, modern sanatı bilmez. Bilmeyişi ise gayet doğaldır. Sanatçının görevi modern sanatları halka öğretmektir. Sergilenen eserlerin açıklaması, broşürler, tanıtım kitapları vs. etkinliklerle halka modern sanat anlatılır. Sanatçı tek başına bütün bu işlerin altından kalkamaz, devlet sanatçısı ile birleşmeli, buluşmalıdır. Halkın sanat anlayışından uzak olmasının nedeni sadece sanatçılar olmamalıdır. Hâlbuki dönemin tanınmış bütün sanatçıları ekonomik geçimlerini resim satarak sağlayamaz. Devlet, elini sanatçılara uzatmalıdır. Ama devlet sanatçıya karşı ilgisizdir. Hâlbuki devlet sanatçıya istihdam sağlayabilir. Örneğin kamu binalarına süsleme zorunluluğu getirilebilir. Devlet için böyle bir karar almak zor değildir. Ressama göre sanatçılarımız refah yaşama standardına ulaşırsa ancak kendi kaliteli eser üretir. Ülkemizde Güzel Sanatlar Umum Müdürlüğü vardır, fakat bu genel müdürlük hiçbir zaman yeterli olmamıştır. Ülkemizde güzel sanatlara rağbet günden güne artarken mevcut akademi ihtiyaca karşılık veremez. Sanatçı yazının sonunda, güzel sanatlar akademilerinin sayısının artırılması gerektiğini ve yetişen elemanlara iş olanağı sağlanması gerekliliğini vurgulamaktadır.

Varlık Dergisi yazarı İsmail Biret, plastik sanatçılarla düzenlediği röportajlarının devamında, 15 Nisan 1958 tarihli derginin sayısında ressam Nurullah Berk ile yapılan konuşmaya yer verir (Biret, 1958: 10-11).

Rönesans öncesi Arkaik Dönem sanatçıların kendisini cezpt ettiğini söyleyen Nurullah Berk'e göre, Mısır sanatı, Hitit sanatı, Arkaik Yunan sanatı üzerinde durulması gereken sanatlardır. Türk ressamlarını iki gruba ayırır. Birinci grup; Türk sanatı yaratmaya, Türk sanatına yerli ve millî bir karakter vermeye çalışanlar. Ressam kendisini de bu gruba sokar. İkinci grupta ise, Mücerret ve non figüratif sanatı benimseyenler (Biret, 1958: 10-11).

Ressamın sanat görüşü ise, çağın sanat problemleri ile ilgilidir. Her sanatçı, ürettiği eserde tabiatın az ya da çok izlerini taşır. Bu nedenle her eser, sanatçının topluma sunduğu veya ulaştırdığı bir haberdır. Nurullah Berk, sanat görüşünü bu şekilde ortaya koymuştur. Sanatçıya göre, dünyanın Türk ressama bakışı aslında oldukça farklıdır. Daha çok merakla yönelik izlenimler içerir. Uluslararası sanat etkinliklerine ısrarla Türk ressamları davet edilir. Türk

sanatçılarındaki genel formüller dışına çıkan bir özellik ararlar. Ressam, devletin sanata olan ilgisizliğinden şikâyetçidir. Sanat okullarına ve sanatçılara ayırdığı ödenek hiç yok kadar azdır.

Sanatın kalkınması için plan ve program çerçevesinde devletin desteği olmalıdır. Sanatçı yalnız kalmıştır, yalnız kalan sanatçı Avrupa ile temas imkânsızdır. Hâlbuki sanatçının ilerlemesi için Avrupa ile temas halinde olması gerekir. Burada da en büyük görev devlete düşer.

Halka sanatı anlatabilme konusunda sanatçı, halk sanatı kavrayabilecek diye sanatı basite indirgeme olayı geçerli değildir. 15-20 yıl önce Türk resmi için yaratılan yeni görüşü alkışlayanlar, bu gün için yeni sanatı yerden yere vurmaktadır. Garip olan geçmişe duyulan hayranlık geriye dönüş ve halkın zevkleri uğruna, halk anlıyor diye taklit resim, kolay edebiyat, alaturka müzik almış başını yürümüştür. Ancak halk anlamıyor diye Atatürk İnkılâbının getirdiği bütün ileri hamleler yok sayılmaktadır. Burada da en büyük görev devlete ve devletin aydınlarına düşmektedir.

Sanatçıya göre, devletin, halkın resim kültürünü arttırabilmesi için yapması gereken planlı ve programlı bir şekilde her il merkezinde il çapına göre resim ve heykel müzesi, bir teşhir galerileri kurulmalıdır. Güzel sanatlar okulu veya resim atölyesi açılmalı, sanat yayınları ve dergilerinin rolünün fazla olduğu için yayınlara önem verilmeli ve dergi sayısını artırılmalıdır. Okullara ünlü eserlerin reproduksiyonlarının asılmalıdır. Sanat Tarihi derslerine daha fazla önem verilmelidir. Nurullah Berk, röportajın devamında aydınlar düşen bir görev de, devrini tamamlamış sanat akımlarının peşine gidilmesi yerine, Türkiye'yi uluslararası camiada, kültürel planda bir seviyeye ulaştıracak çağdaş modern sanat akımlarını izlenmesini sağlamaktır. Ama ülkemizdeki sanat aydınları daha bir araya gelerek fikir birliği içinde Türk Rönesans'ını başlatamamışlardır. Bu durum oldukça düşündürücü ve endişe vericidir. Ama Türk aydınları bir sanat disiplini altında birleşmek zorundadır. Nurullah Berk, sanatın karın doyurmadığını, daha çok gönül işi olduğunu belirtir. Sanatçı olmak isteyen çocuğu yolundan geri çevrilmesi gereklidir. Çünkü sanat en çetin hayat mücadelesi verilen mesleklerden birisidir. Zaten başka meslek yapan kişinin içinde sanat varsa onun önüne geçilemez ve engellenemez. Resim bu haliyle geçim sağlayacak durumda değildir (Biret, 1958: 10-11).

1 Haziran 1958 tarihli Varlık Dergisi'nde, Azra İnal'a yer verilmiştir (Biret, 1958: 7). Yeni sanat akımlarını izlemeyi sevdiğini belirten sanatçı, yeni yollarda eser üretmenin ayrı bir zevk olduğunu belirtir. Ayrıca hiçbir sanat akımı etkisi altında kalmadığını ifade eden sanatçı, resme yeni başlayan genç sanatçıların doğrudan doğruya abstrakte resim yapmaması gerekliliğini anlatır. Genç ressamlar önce klasik resim üzerinde çalışmalı, bunda başarılı olduğu takdirde istediği sanat akımına yönelmelidir. Diğer türlü olursa taklitçilikten öteye geçemez. Sanatçıya göre ülkemizde resim sanatının gelişebilmesi için daha çok sergiler açılmalı, ödüllü resim yarışmaları düzenlenmelidir. Ödüllü yarışmalar sayesinde daha kaliteli eserler ortaya çıkar. Sanat geçim kaynağı asla olamaz ama eğer olursa sanattan çıkılıp ticarete dönülmüş olur. Millî sanat oluşumuna karşı olduğunu söyleyen Azra İnal, sanatın uluslararası olduğunu, ülkelere göre sanatı ayırmanın yanlış olduğunu anlatır. Bunun yanında devlet sanatçının elinden tutmalı ve yaşam standardını yükseltmelidir ki sanatçı bu şekilde kaliteli eser üretsın. Türk sanatçısının yurt dışında fazla tanınmadığını, yurt dışına gönderilen öğrenci sayısının arttırılmasını ve yurt dışında yapılan sergilere daha çok eser gönderilmesini, devletin de bu konuyu desteklemesi gerektiğini söyleyen sanatçı ile Akademi projesinin masraflı olacağını,

bunun yerine küçük resim atölyelerinin kurulmasının daha doğru olduğunu belirterek röportajı tamamlar.

Varlık dergisinin röportaj serisine 15 Ağustos 1958 tarihli sayısında Cemal Tollu vardır (Biret, 1958: 6-8). Sanatta mekân teşekkülüne ve kompozisyona önem verdiğini belirten sanatçı, Arkaik Devir sanatçıları beğendiğini söylerken, Fransa'daki sanat eğitimi döneminde Gromaire'in etkisinde kaldığını belirtir. Cemal Tollu, sanat görüşünü anlatırken, sanatçıların yaşadıkları devrin beğeni ve zevklerine uymaları gerektiğini söyler. Bu uymak sözünden herkes gibi modaya uymak anlamı çıkmamalıdır. Günümüz sanatçısının yeni bir şey yapmış gibi görünmesi kendini aldatmaktan başka bir şey değildir. Geleneklere olan bağları koparmadan, samimiyetten ayrılmadan yeni bir şey yapmak mümkündür, olması gerekende budur zaten.

Bunun yanı sıra Cemal Tollu, her sanat kolunun kendine göre malzeme ve tekniği olduğunu belirtirken, resimde boya malzemeleri haricinde kumaş, taş, mozaik parçası gibi başka şeyler kullanılmasının abes olduğunu açıklar. Sadelik aranırken fakirleşmemeli, kompozisyon ve ritim kaygısı ile şekil bozma ve yer değiştirme mecburidir. Soyut sanatın, taklitçi sanattan daha uzun ömrü bu şekilde olacağı ayrı bir gerçektir. Cemal Tollu'ya göre non figüratif sanat da bir ihtiyacı karşılar, ancak bunu yaparken doğaya ve insana sırt çevirmek asla olmamalıdır. Ritim ve kurallar nezdinde yapılan ifadeler resimde layık olacağı değerleri bulacaktır. Sanatçı gördüğünü aynen yapmalıdır. İçinde başka bir şey varsa resim yaparken ortaya çıkarır ve yeni bir ifade oluşturur. Bu basit disiplin daima var olmalıdır. Sanatçının aydın bir saflıkla eser üretmesi samimiyettir. Diğer türlü olursa sahte bir ustalığa, kurnazlığa sapılmış olur. Bu şekildeki eserde sahtedir. Türk sanatının gelişimi sorusuna karşılık, sanatçıya göre, Türk sanatının dışarıda yer bulamamasının başlıca nedeni, devletin bu konuya esaslı bir şekilde eğilmediğini söyler. Dışarıda Türk sanatı ilgi uyandırmıştır ama ülkemiz bu ilgiye cevap verebilecek durumda değildir.

Cemal Tollu'ya modern sanatın ülkemizdeki durumunu hakkındaki görüşleri sorulduğunda, noksan tarafları olmasına rağmen, modern resmin ülkemizde ilerlediğini söyler. Çizgi ve leke kombinezonlarının hikâyeden kaçınarak, saf sanatın lehine bir durum olduğunu belirtir. Kartpostal tarzı ile tabiatı taklit edenlerin karşısına gençlerin modern sanatı tercih etmeleri umut verici bir süreçtir. Akademide üstün başarı gösteren gençlere daha iyi şartlar sunulursa Türk plastik sanatları daha iyi bir geleceğe sağlam temellerle oturmuş olacaktır.

Dışarıda Türk sanatını tanıtabilmek için devletin bütçe ayırması gerektiğini, uluslararası sergilere esaslı katılımların sağlanması gerektiğini vurgulayan sanatçı, yabancı dildeki sanat kitaplarının Türkçeye çevrilmesini ve aynı şekilde Türkiye'de sanat yayınlarının yabancı dillere çevrilip dışarıda satışı sağlanması gerektiğini söyler. Cemal Tollu, resim sanatı seviyesini halkın anlayabileceği seviyeye çekme fikrine karşıdır. Bunun yerine halkı eğiterek, sanat bilgisi seviyesini yükseltmek gerekir. Eşeginin heybesindeki motifleri köylü, güzel olduğu için yapmasının mantığı ile tablodaki eseri izlerken güzele bakmanın zevkini aynı mantıkta birleştirmek en doğrusudur.

Okullardaki Sanat Tarihi derslerinin yoğunluğu arttırılmalıdır. Bu şekilde gençlere sanat eğitimi daha verimli bir şekilde verilebilir. Bu şekilde daha ilkokuldaki çocuğun yaratıcı kabiliyeti geliştirilebilir. Röportajın sonuna doğru Cemal Tollu, eski Türk sanatlarını modernize etme fikrini doğru bulmadığını belirtir. Bunun yerine eski kaynaklardan

faydalanarak, bu kaynaklardaki esas düşüncüyü yeniden yorumlayarak yeni bir şekil vermenin doğru olacağını belirtir.

Yeditepe Dergisi'nin 1-15 Mayıs 1959 tarihli sayısında Ali Haziranlı'nın, ressam Orhan Peker ile yaptığı röportaj'da Türk resim sanatı hakkında düşünceler paylaşılmıştır (Haziranlı, 1959: 15).

Türk resim sanatımızın dünya standartlarında gelişmesi için neler yapılmalıdır sorusuna ressam Orhan Peker, Batı'da resim sanatının gelişmesinin iki nedeni olduğunu belirtir. İlki; sürekli ciddi çalışma ve aydınların bu çalışan sanatçıları gün yüzüne çıkarıp tanıtması. Diğeri ortaya çıkan eserlerin piyasasının olması, resim pazarlarının ciddi bir ticaretinin oluşmasıdır. Galeriler, resim alıp satarak tuttuğu ressamı başkalarına sevdirep, benimsetmek için didinmektedir. Soyut-somut tartışmasında, ressam Orhan Peker, bu kavramların iyi öğrenilmesi gerektiğini söyler. Soyut sanat yoktur diyen Picasso'ya karşılık, Michel Seuphor ise Günümüzün sanatı soyuttur, soyut olmalıdır cümlesi ile cevap verir.

3. SONUÇ

Dünyanın Modern Sanattan ayrışıp kendine yeni yollar bulduğu 1950'lerde ülkemizdeki sanat ve sanatçı sorunlarını eleştirel dille ifade edildiği, dönemin yazılı birkaç sanat ve kültür dergilerinden izleyebilmekteyiz. Dönemin sanatçıları ortak bir fikir ve sanat ideolojisi olmamasına rağmen, dışarıda gelişen sanat akımlarının gerçek anlamda takip edilemeyeşinin sıkıntısı genel sorundur.

Devlet, sanatından sorumlu olmalıdır. Bu sorumluluktan kaçamaz sanat ve sanatçıya sahip çıkmalı ve çözüm üretmelidir. Türk sanatı dışa açılmalı, kendini tanıtmaya yollarını bulmalı, uluslararası sergi ve yarışmalara katılmalıdır. Bu dönemin ortak kanaatidir. Bununla birlikte sanatçı işin kolayına kaçmamalı, geleneksel Türk sanatını öğrenmeli bilgi birikiminden sonra dünya sanat akımlarını izlemeli, bu bilgi birikimiyle istediği sanat akımında eser üretebilmelidir.

Topluma plastik sanatlar anlatılmalı gerekli sanat eğitimleri her kesimden insanlara verilmeli ki, toplumun sanat ölçüsü değeri yükselelsin. Bu amaçla halkevlerinde, ressamların gezilerinde, taşra sergilerinde resim ve heykel sanatları tanıtılmalı resim yapabilme yeteneği toplumun içine aşılanmalıdır. Sanat tarihi dersleri ilkokuldan itibaren müfredata girmelidir. Dönemin içe kapanmış Türk sanatının sorun girdabından kendini kurtarabilmesi ve gelişebilmesi için yukarıda belirtilen satırlarda değişik sanatçıların gözüyle üretilen çözümlerin uygulamaya geçilemeyeşi, Türk plastik sanatlarını karamsarlığa iter. Günümüzde hala içi dolmamış güncel sanat kavramının belirsizliği ve geçmişteki sanat faaliyetlerinin yetersizliği, sergiler ve fuarların yerini alan uluslararası sanat bienallerinde Türk sanatı hala yerini alamamıştır.

REFERENCES

- ANONİM (1938) Ar'ın Sanat Anketi; Turgut Zaim'in Düşünceleri, *Ar Dergisi*, İstanbul, Ocak, s.10-11.
- ANONİM (1938) Ar'ın Sanat Anketi; Malik Aksel'in Düşünceleri, *Ar Dergisi*, İstanbul, Şubat 1938, s.10-11, 20.

- ANONİM (1941) Hasan Ali Yücel İle, *Yücel Dergisi*, İstanbul, Eylül, s. 4-7.
- MIYAK Bahri (1943) Bedri Rahmi Eyüboğlu İle Bir Sanat Konuşması, *Çorumlu Halkevi Dergisi*, Çorum, Temmuz, s. 20-23.
- ANONİM (1950) Bir Sanat Konuşması, Mahmut Cüda, *Beş Sanat Dergisi*, İstanbul, Ekim, Sayı 6, s. 4.
- ANONİM (1950) Bir Sanat Konuşması, Nuri İyem, *Beş Sanat Dergisi*, İstanbul, Kasım, Sayı 7, s. 8.
- ANONİM (1951) Bir Konuşma, Nuri İyem. *Beş Sanat Dergisi*, İstanbul, Ağustos, Sayı 17, s. 8, 16.
- TEKSOY, Rekin (1954) Roma’da Ercüment Kalmık’la Bir Konuşma, *Resimli 20. Asır Dergisi*, İstanbul, Mayıs, s. 3,7.
- BİRET, İsmail (1957) Sanatçılar İle Konuşmalar, Turgut Zaim Anlatıyor, *Varlık Dergisi*, İstanbul, Ekim, s. 8.
- BİRET, İsmail (1958) Sanatçılar İle Konuşmalar, Eşref Üren Anlatıyor, *Varlık Dergisi*, İstanbul, Ekim, s. 8.
- BİRET, İsmail (1958) Sanatçılarla Konuşmalar, Sabri Berkel Anlatıyor, *Varlık Dergisi*, İstanbul, Ocak, s. 8.
- BİRET, İsmail (1958) Sanatçılarla Konuşmalar, Nurullah Berk Anlatıyor, *Varlık Dergisi*, İstanbul, Ekim, s.10-11.
- BİRET, İsmail (1958) Sanatçılarla Konuşmalar, Azra İnal Anlatıyor, *Varlık Dergisi*, İstanbul, Haziran, s.7.
- BİRET, İsmail (1958) Sanatçılarla Konuşmalar, Cemal Tollu Anlatıyor, *Varlık Dergisi*, İstanbul, Ağustos, s. 6-8.
- HAZİRANLI, Ali (1959) Orhan Peker’le Bir Konuşma, *Yeditepe Dergisi*, İstanbul, Mayıs, s. 15.